

MARGINALIZOVANÍ JEDINCI Z VEĽKOMORAVSKÝCH JAMOVITÝCH OBJEKTŮ V NITRE

Milan Hanuliak*

* *Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 21 Nitra, milan.hanuliak@savba.sk*

Abstract: Marginalised individuals from the Great Moravian pit-like features in Nitra. Circumstances, which could have decided about placing of dead into the settlement features, are evaluated in the study. Their assessment is based on the sites with greater amount of features, with several individuals in their filling and with preserved proofs of violent downfall of this settlement. It is possible to ascribe main portion of untraditional inhumation to various manifestations of unusual death recalled by violence which accompanied fighting actions according to this. These circumstances contributed to the considerable marginalisation of original social status of individuals. Proscribed individuals were laid into the inferior space of settlement features as a consequence of this events. Their bodies were arranged in the flexed position, prone position, their anatomical position was disturbed by intentional intervention on behalf of protection of local community from their negative influence.

Keywords: Slovakia, Great Moravian period, settlement feature, unconventional inhumation, war actions

Abstrakt: V príspevku sa vyhodnocujú okolnosti, ktoré mohli rozhodovať o umiestňovaní zomrelých do sídliskových objektov. Pri posudzovaní sa vychádzalo z lokalít s väčším počtom objektov, s viacerými jedincami v ich výplni a zachovanými dokladmi násilného zániku tamojšieho osídlenia. Podľa toho sa dá hlavný podiel netradičnej inhumácie pripísať rôznym prejavom neobvyklého úmrtia vyvolaného násilím, ktoré sprevádzalo bojové akcie. Tieto okolnosti prispeli k značnej marginalizácii pôvodného sociálneho postavenia jedincov. Následkom toho boli proscribovaní uložení do podradného priestoru sídliskových objektov. V záujme ochrany miestnej komunity pred ich negatívnym vplyvom boli ich telá upravené do pokrčenej polohy na boku, na bruchu, zámerným zákrokom sa porušilo ich anatomické usporiadanie.

Kľúčové slová: Slovensko, veľkomoravské obdobie, sídliskový objekt, netradičná inhumácia, bojové akcie

<https://doi.org/10.46283/musarch.2020.1.05>

1. Úvod

V uplynulom období pribudli k dosiaľ známym sídliskovým objektom s telesnými zvyškami ľudských jedincov traja reprezentanti preskúmaní na území historickej Nitry. Takto skompletizovaná kolekcia z veľkomoravského obdobia na Slovensku sa následne rozrástla na 16 lokalít s 31 objektmi a kostrovým materiálom, ktorý pochádza z viac ako 55 zomrelých (Hanuliak 2004, 38–39).

2. Charakteristické prejavy

K špecifickým charakteristikám tohto súboru patria jedinci rozdielneho pohlavia a veku uložení vo výraznej prevahe do zásobnicových jám. Studňovitý objekt a plytší jamovití zástupcovia patria k vzácnym výnimkám. Z tejto skutočnosti možno odvodiť, že ľudskí jedinci neboli pochovaní do tradičných hrobových jám považovaných za

posmrtný príbytok (*Pollex 2000*, 407), ale iba uložení do druhotriedneho náhradného priestoru, ktorý bol v danom čase na sídlisku prázdny. Aj preto sa z tohto súboru vymykajú dve obilnice, ktoré boli v rovnakom časovom rámci vyhlbené na pohrebisku v polohe Drahy z Cífera-Pácu (*Zábojník 1985*, obr. 2).

Zúženú skladbu pohrebných obradov potvrdzuje viacero zložiek. Z významnejších k nim patrí chýbajúca relevantná skladba pohrebného inventára, úprava tiel do kanonizovanej polohy uľahčujúca prechod zomrelých do záhrobného prostredia (*Hanuliak 2011*, 136–137). Nemožno takisto nevidieť výnimočné polohy tiel spočívajúce obvykle na boku, zriedkavejšie na bruchu, ojedinele aj s vykrúteným telom na chrbte a pokrčenými končatinami (*Hanuliak 1997*, obr. 5: 1, 3; 6: 1). Postrebnutú rôznorodosť umocňuje nadmerný rozptyl azimutov orientácie odklonených od rituálnej západnej línie nasmerovanej do predkresťanského záhrobia. Ak sa následne pripoja chýbajúce predmety pohrebného inventára, nachádzané prednostne v regulárnych hrobch u jedincov istého pohlavia veku (porovnaj: *Hanuliak 1997*, tab. I: 3, 5, 6, 8–10), sformuje sa ucelená názorová predstava.

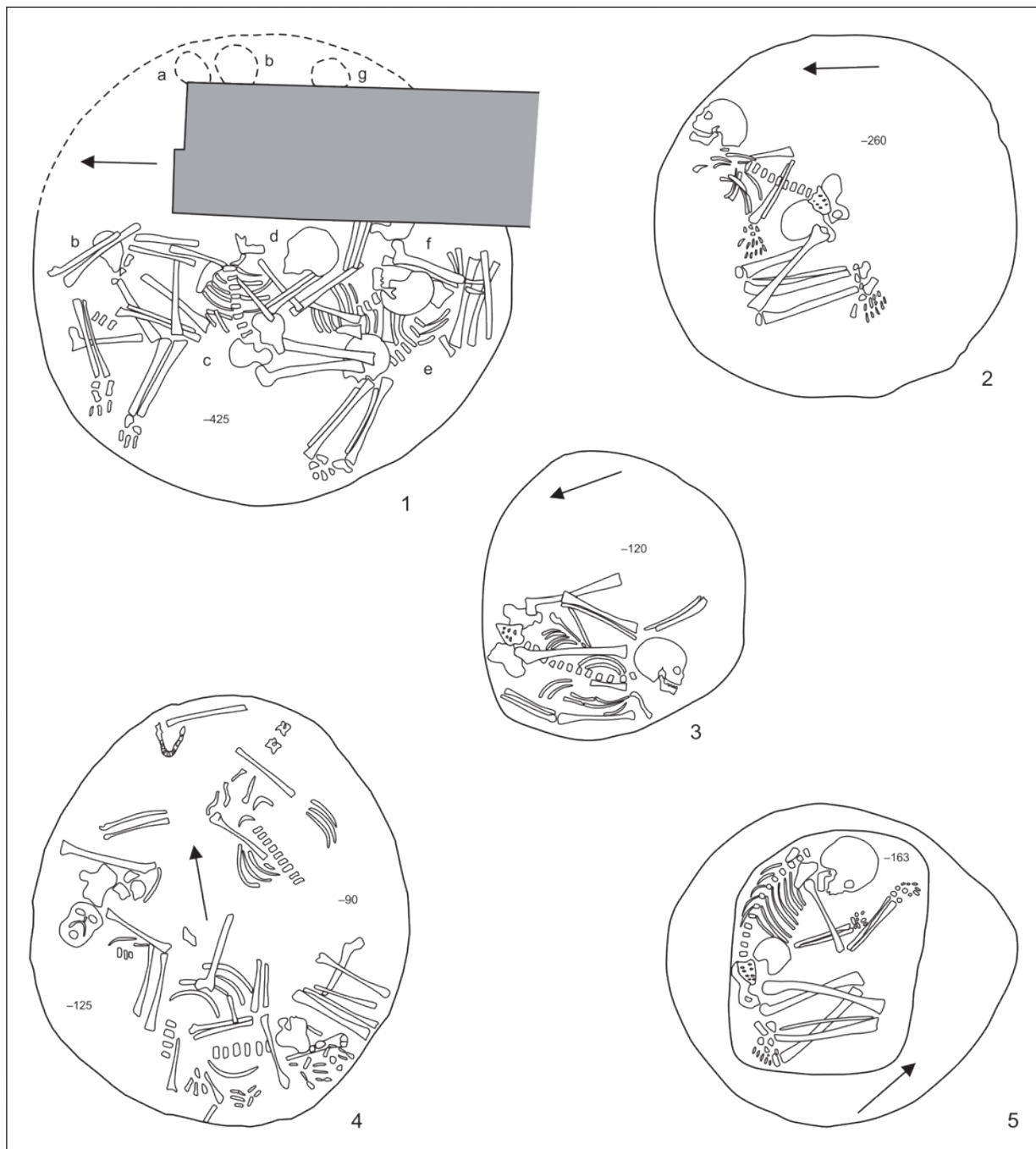
Podľa nej nemohlo ísť o náhodu, keď sa pri posmrtnom zaopatrení zosnulých nevykonali tradičné pohrebné obrady. Nejde pritom o bezvýznamný nedostatok, pretože predmetné zložky mali bezúhonným jedincom zabezpečiť rovnakú posmrtnú existenciu ako v pozemskom živote. V analyzovanom fonde sa naopak nedajú prehliadnuť aktivity, ktoré mali zomrelým zabrániť úspešný prechod na „onen svet“ a sťažiť pokojnú existenciu v novom prostredí. Okrem uprednostnenia nehrobového objektu zo sídliskového nie pohrebiskového prostredia sa dajú za smerodajné označiť aj nezvyčajné polohy tiel, ktoré by sotva vznikli bez konkrétneho zámeru.

V súlade s identickými prejavmi doloženými v pohrebiskovom prostredí boli aj zosnulí zo sídliskových objektov stotožňovaní s podozrivými a nebezpečnými individuami. Podľa toho im taktiež mali byť pripisované schopnosti poškodzujúce miestnu komunitu. I preto muselo dôjsť k eliminovaniu negatívnych skutočností pomocou už osvedčených obranných praktík (*Hanuliak 2004*, 38–39). V podstate išlo o využitie obmedzeného registra dostupných manuálne aplikovateľných obranných mechanizmov s pripisovanou schopnosťou likvidovať všadeprítomné škodlivé účinky najrôznejšieho druhu. A takéto zákroky sa častokrát nesprávne spájajú s tzv. protivampirickými aktivitami novovekej proveniencie (*Krumphanzlová 1964*, 178–179; 1971, 415; *Maiello 2014*, 15–58, 113–132). K podpore tohto názoru by s určitosťou prispeli aj ďalšie v zhmotnenej podobe nezachované sprievodné skutočnosti vrátane gest, slovných zaklínadiel, ktoré v záujme obrátenia zla k dobru akiste sprevádzali aj takéto výnimočné prípady manipulácie s telami niektorých zomrelých.

3. Prejavy marginalizácie

Nemožno prehliadnuť, že sa s predchádzajúcou zovšeobecňujúcou interpretáciou zhodnocovaných prejavov nestotožňujú nálezové okolnosti zo všetkých sídliskových objektov. Presvedčivejšie v tomto smere vyznievajú zástupcovia lokalít s viac ako jedným súvekým objektom, reprezentanti so spoločným výskytom viacerých jedincov v jeho výplni, ako aj prípady s postmortálne dezartikulovaným kostrovým materiálom presunutým druhotne do jamovitých priehlbni prevrstveným deštrukčným odpadom. Ich vznik by sa mohol súčasne stotožniť so snahou o nenáročnú asanáciu účastníkov vojenských stretov patriacich k nepriateľským či domácim bojovníkom (*Hanuliak 2004*, 39; *Unger 2008*, 129). Keďže sa takéto akcie nevedli iba v priamom strete ozbrojených účastníkov na konkrétnom bojisku, ale na oveľa širšom území vrátane postupových trás nepriateľských oddielov, treba skupinu postihnutých rozšíriť o obeť z radov miestnych obyvateľov.

Archeologické pramene nie sú natoľko informatívne, aby prispeli k jednoznačnému oddeleniu zástupcov z uvedených kategórií. Vzhľadom k skladbe určujúcich prejavov by sa nemalo pochybovať o marginalizácii niekdajšieho sociálneho statusu jedincov, ktorí museli byť posmrtno uložení pertraktovaným spôsobom. Zo známych prípadov možno na ilustráciu uviesť sedem dospelých mužov z objektu AI/5 na Ventúrskej ulici v bratislavskom Starom Meste (*obr. 1: 1*). Ich nehybné telá boli postupne vhadzované do spodnej časti studňovitého objektu. Aj keď čitateľnosť nálezovej situácie skomplikovalo budovanie základového úseku stredovekého muriva, nemohol stavebný zásah ako jediný prispieť k osamotenému výskytu lebiek, nekompletných postkraniaľných skeletov umiestnených v bočnej pozícii po obvode jamy s ohnutými až pokrčenými končatinami. Známe sú aj oddelené časti končatín pozostávajúce z jednej alebo dvoch súbežných kostí. Do zásypovej zeminy sa primiešala zániková sídlisková vrstva doplnená uhlík-

Obr. 1. 1 – Bratislava-Staré Mesto (Ventúrska ulica, objekt AI/5, podľa *Vallašek* 1972, 241, obr. 3); 2–5 – Mužla-Čenkov (Vilmakert; 2 – objekt 71; 3 – objekt 489; 4 – objekt 726; 5 – objekt 297, podľa *Hanuliak* 1997, obr. 4).

Fig. 1. 1 – Bratislava-Staré Mesto (Ventúrska ulica, feature AI/5, according *Vallašek* 1972, 241, fig. 3); 2–5 – Mužla-Čenkov (Vilmakert; 2 – feature 71; 3 – feature 489; 4 – feature 726; 5 – feature 297, according *Hanuliak* 1997, fig. 4).

mi, popolom, kameňmi, zvieracími kost'ami a sekerovitými hrivnami (*Vallašek* 1972, 247–248).

Ak je nálezová situácia správne zdokumentovaná mohli byť do tohto objektu v rýchlom slede vhadzované nekompletné, viac či menej rozčlenené časti tiel zomrelých. Vzhľadom k tomu, že patrili mužským jedincom mladšieho veku s robustnejšou telesnou konštrukciou išlo akiste o bojovníkov, ktorí zahynuli v areáli podhradskej osady sformovanej pod východným úpäťm návršia s veľkomoravským hradiskom. Z polôh zachovaných ostatkov sa dá zasa vyčítať marginalizovaná pozícia uhynutých bez preukázateľného vzťahu k miestnym obyvateľom.

Ak by naopak takáto väzba existovala, využili by pozostalí, podľa predpokladu, pietnejší prístup v umiestnení

nebožtíkov. Podobné konzekvencie by sa dali takisto pripísať trom zomrelým z obilnej zásobnice preskúmanej na neďalekej Panskej ulici (*Lesák – Musilová 1999*, 55–58). S istou dávkou rezervy by sa títo zástupcovia mohli pripojiť k variantom masových hrobov výnimočne zastúpených na území Slovenska.

S odlišnými prejavmi marginalizácie sa stretávame v prípadoch s pestrejšou skladbou zomrelých. V objekte 2 z polohy Jakubské B vo Veľkom Cetíne sa napríklad odkryla osamotená lebka detského jedinca ležiaca v blízkosti vystretého skeletu nedospelého jedinca prekrytého nekompletnými zvyškami dospeléj ženy v pokrčenej pozícii (*Cheben – Ruttkayová – Ruttkay, M. 1994*, 202; *Hanuliak 1997*, obr. 8: 2). Príbuzné prejavy sú známe z objektu 4/7 v polohe Drahy z Cífera-Pácu, v ktorom bol uložený dospelý muž oddelený vrstvou zeminy od tela dospeléj ženy. Rovnaký postup bol dodržaný vo vedľajšej obilnici 32, kde išlo o dospelého muža a tri ženy (*Zábojník 1985*, 205–216; obr. 9). Skladba i pietne aplikovaný systém deponových osôb z dvoch spomenutých nálezísk signalizuje ich prepojenie s miestnymi komunitami. Z nálezových okolností sa však nedá odvodiť intenzita ich marginalizácie ani príčiny a okolnosti jej vzniku.

Prijateľnou informačnou hodnotou disponujú štyri obilné zásobnice zo sídliska v Šali-Veči. Z prvej z nich pochádza skelet psa, v dvoch ďalších išlo o dospelé osoby ženského pohlavia zámerne upravené do vystretej polohy na bruchu, resp. do polohy na chrbte s extrémne pokrčenými končatinami. Do poslednej obilnice boli presunuté dokonale rozpojené kosti dospeléj osoby nájdené v rozptýlenej polohe (*Točík 1992*, 205–208, obr. 140–142). Vzhľadom k obmedzenej veľkosti sídliska, jeho krátkodobej existencii a štruktúre zásypového materiálu poukazujú takto deponovaní jedinci na jednorazovú násilnú akciu, nie na postupné a príležitostne vykonávané aktivity.

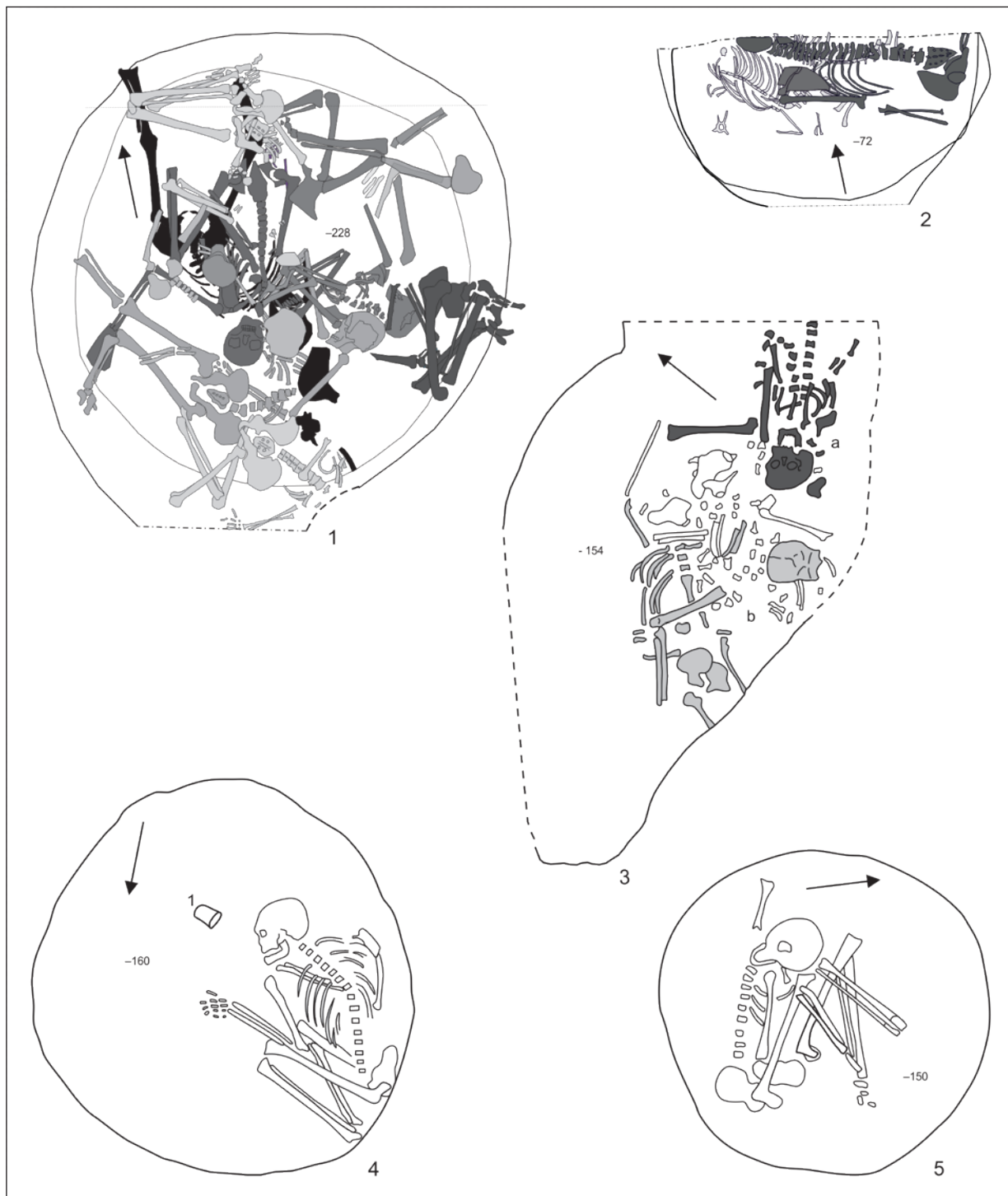
Konkrétnejšie informácie s podobným výsledným efektom sa získali z opevneného sídliska v Mužli-Čenkove, ktoré bolo začiatkom 10. stor. prepadnuté a vyplienené vojenskými oddielmi maďarského etnika sídliaceho na susediacom zadunajskom území. Počas tejto akcie boli odstránení príslušníci miestnej elity. K nim patrila aj nedospelá žena z hrobu 23 vyhlbenom na občinovej nekropole. K jej úmrtiu prispel šíp s romboídnym hrotom vstrelený do bedrového stavca (*Hanuliak – Kuzma – Kolena 2012*, 72, 74).

Počas spomenutej udalosti zrejme uhynulo aj ďalších 11 jedincov umiestnených neskôr do deviatich vyprázdnených obilníc. Išlo o členov miestnej komunity, keďže sa po ich pričlenení k jedincom z regulárnych hrobov skorigovala pôvodne nevyvážená demografická skladba populácie. S výnimkou násilne vyrazených rezákov u dospeléj ženy z objektu 489 sa na ich kostiach nezaznamenali stopy po bodno-sečných ani úderových poraneniach. Je však možné, že boli poškodené iba mäkké tkanivá, niektoré vnútorné orgány či cievny systém (*Drozdová – Parma – Unger 2005*, 171). Ich dôsledky s neskorším septickým procesom nevyvolali okamžité úmrtie, ale neskoršie skončanie postihnutých. Tieto okolnosti sa môžu stotožniť so širšou škálou prejavov tzv. „nečistej smrti“. Jej podstata, širšie rozpracovaná v novovekých písomných a etnologických prameňoch (*Bednárík 1939*, 86; *van Dülmen 1999*, 83–106; *Jágerová 2001*, 25), predstavuje samovoľný spínač iniciujúci marginalizáciu sociálneho postavenia zomrelých z akejkoľvek spoločenskej vrstvy.

Osobitú súčasť ukladania zomrelých do nehrobových jám tvoria výnimočné polohy tiel. Z nich sa dá vyčítať vzťah marginalizovaných k príslušníkom miestnej komunity, ktorí mali pádny dôvod k úprave tiel do obranných polôh pripomínajúcich súčasne pietnejšie vnímané podoby posmrtného spánku (obr. 1: 2). Do dna čenkovského objektu 297 bola dokonca zahĺbená plytká hrobová jama, do ktorej bolo vtesané pokrčené telo nedospeléj ženy (obr. 1: 5). Skryté naopak zostávajú príčiny, pre ktoré nebola dospelá žena v objekte 489 s poddimenzovanou plochou položená na bok, ale na brucho. A to aj napriek tomu, že jej dolné končatiny museli byť násilne nahor vykrútené a preklopené ponad chrbtovú stranu (obr. 1: 3).

Predchádzajúce zdôvodnenie zaznamenaných anomálií vyznieva vcelku prijateľne aj bez zdokladovania somatických zvláštností a perimortálnych poranení. Doložiť, ale ani vylúčiť sa nedá prípadné zhanobenia tohto ľudského segmentu čenkovskej komunity. Nejde o náhodu, keďže významný diel v jeho zostave patrí nedospelým a dospelým osobám ženského pohlavia. Deti staršieho veku sú zriedkavé, dospelý muž zasa výnimočný (*Hanuliak – Kuzma 2015*, 126–128, 327).

Menej informatívne údaje ponúkajú nálezové okolnosti zaznamenané v objekte 726. Ak sú zdokumentované okolnosti správne pochopené museli byť telá nedospeléj a dospeléj ženy, uložené spočiatku v dvoch rozdielnych hĺbkových úrovniach a až neskôr porušené druhotným výkopom. Počas neho došlo k definitívnemu rozrušeniu anatomicky uložených telesných zvyškov. Viaceré kosti z trupu, končatín vrátane lebiek sa z výplne zásobnej jamy odstránili (*Hanuliak – Kuzma – Kolena 2012*, 77). Potvrdené kontinuálne napredujúce osídlenie areálu spochybňuje,

Obr. 2. 1–2 – Nitra-Staré Mesto (mestská tržnica; 1 – objekt A28; 2 – objekt C33, podľa *Bednár – Fottová 2003*, obr. 3); 3 – Nitriansky hrad (Samova ulica, podľa *Bednár – Debnár 2019*, 24); 4–5 – Nitra-Staré Mesto (Farská ulica; 4 – objekt 1; 5 – objekt 2, podľa *Hanuliak 1997*, obr. 5).

Fig. 2. 1–2 – Nitra-Staré Mesto (mestská tržnica; 1 – feature A28; 2 – feature C33, according *Bednár – Fottová 2003*, fig. 3); 3 – Nitriansky hrad (Samova ulica, according *Bednár – Debnár 2019*, 24); 4–5 – Nitra-Staré Mesto (Farská ulica; 4 – feature 1; 5 – feature 2, according *Hanuliak 1997*, fig. 5).

že by telá oboch osôb mohli byť na úrovni terénu vystavené dlhodobejším dezartikulačným procesom a až následne odpratané do rôznych zásypových úrovní (porovnaj: *Unger 2006*, 152–154).

4. Územie historickej Nitry

Zaujímavý vklad do riešenej problematiky poskytujú sídliskové objekty spracúvanej kategórie preskúmané v nitrianskej sídliskovej aglomerácii. Tento najvýznamnejší predurbánny útvar sformovaný vo východnej časti veľkomoravského územia chránil dômyselne vybudovaný obranný systém. K jeho poprednému postaveniu prispeli územno–správne, rezidenčné, cirkevno–organizačné funkcie doplnené značným hospodárskym potenciálom a zhustenou sieťou najvýznamnejších krajinských ciest doplnených diaľkovou komunikáciou (Ruttkey – Bednár 2014, 52–56; Lukačka 2002, 209; Ruttkey 2005, 78). Vzhľadom k týmto okolnostiam i nadmernej koncentrácii žijúcich obyvateľov sa nezdá byť dostatočne reprezentatívna celková početnosť tejto kolekcie zastúpená šiestimi sídliskovými objektmi zo štyroch rozdielnych polôh. Tesné spolužitie príslušníkov z najrôznejších sociálnych vrstiev poskytovalo akiste dostatočne pestrú škálu príležitostí uľahčujúcich ich marginalizáciu. K nim treba takisto pripojiť násilné činy, bojové strety rôzneho druhu, vrátane devastačného plienenia (Ruttkey, A. 2002, 107–108), ku ktorým dochádzalo prednostne v najvýznamnejších sídliskových útvaroch (Krejsová – Vachút – Hejhal 2012, 390–391).

S jednou z možných lokálnych bojových akcií treba zrejme spojiť náhle ukončenie existencie agrárneho sídliska odkrytého v priestoroch dnešnej mestskej tržnice ležiacej v južnej časti dnešného Starého Mesta. K zánikovému horizontu nesporne patria dve obilné zásobnice so skeletmi ľudí a chovaných zvierat. Signifikantným svedectvom je objekt A28 (obr. 2: 1). Okrem psa bolo do jeho vnútra bez akýchkoľvek úprav vhodených osem dospelých jedincov oboch pohlaví. Ich skelety neboli oddelené separačnou vrstvou zeminy. I preto sa ich zástupcovia navzájom prekryvali, viaceré kosti odlišných jedincov sa prelínali a sťažovali ich identifikáciu. Zo situačného plánu taktiež vyplynulo, že nešlo o kompletne zachované telá s hlavou. Časté boli osamotené lebky, nekompletné postkraniaľne skelety, oddelené končatiny a rozpojené samostatné kosti. V čiastočne zasypanom objekte C33 zasa zvyšky dvoch psov a hydiny doplnil skelet dospeléj osoby (obr. 2: 2).

Opísaná situácia vznikla zrejme pri odpratávaní deštručných vrstiev z povrchovej úrovne pred ďalším využitím plochy na regulárne pochovávanie reprezentované ôsmimi hrobmi, zatiaľ čo nehrobové objekty boli iba dva. Od jeho počiatkovej etapy kladenej do prvých dvoch decénií 10. stor. a násilného zlikvidovania agrárneho sídliska mohlo ubehnúť nanajvýš 5 rokov (Bednár – Fottová 2003, 303–306; Bednár – Fottová – Zábajník 2002, 32–33). Z postrehnutej následnosti vyplynie teoreticky prípustné stotožnenie zánikového horizontu s akciou bavorských vojsk v roku 899. Ich oddiely vedené vojvodom Ljutpoldom a markgrófom Aribom mali vtrhnúť na územie nitrianskeho kniežatstva so zámerom vyslobodiť väzneného Svätopluka II., považovaného za chránenca cisára Arnulfa (Steinhübel 2004, 135, 147–151).

Naopak, pre chýbajúce relevantné pramene sotva dnes priblížime príčiny uloženia telesných zvyškov do objektu na Samovej ulici, tvoriacej okrajový úsek opevneného areálu z hradnej vyvýšeniny. Precíznejšie vymedzenie obvodových línií tohto objektu skomplikovala stratigrafická situácia kontaminovaná pravekým, včasnohistorickým osídlením a novovekým zásahom. Isté je, že na dno jamovitej priehlbne, prekrytej neskôr osamoteným hrobom z druhej polovice 9. stor., boli druhotne presunuté telesné zvyšky troch–štyroch zomrelých (obr. 2: 3; Bednár – Debnár 2019, 24). Z jedinca „a“ zo severovýchodného sektora sa zachovala chrbtica s lebku, nekompletné kosti končatín boli presunuté, rebrá chýbajú. Jediniec „b“ z juhozápadného sektora má oddelenú lebku, kosti z hrudníka a končatín sú rozptýlené. Z priestoru medzi oboma skeletmi pochádzajú malé zlomky kostí i dlhé kosti z rozpojených končatín patriace jednému až dvom iným osobám. Analýza situačného plánu svedčí, že nejde o telá zomrelých, ale o nekompletné časti tiel rozpojené s rôznou intenzitou na nespresnenom mieste terénneho povrchu.

Ako v prípade obilnice A28 z mestskej tržnice, tak aj z objektu na Samovej ulici nemohli byť zomrelí pôvodne príbuznení s príslušníkmi, ktorí odpratávali pozostatky zomrelých do nehrobového priestoru. A to s časovým odstupom a práve vtedy, keď si to vynútili objektívne skutočnosti. Podporné svedectvo poskytuje značne narušená kompaktnosť antropologického materiálu sotva dosiahnuteľná iba v násilnom bojovom strete. Neprehliadnuteľné sú takisto chýbajúce prejavy pietnej úcty, ktoré sa v prípadoch štandardnej inhumácie uplatňujú nielen pri úprave hrobovej jamy i tiel blízkych osôb do rituálnej podoby, ale aj počas pohrebných obradov. V sledovanej situácii sa naopak prejavil opačný extrém. Zomrelí boli totiž na pochôdznej úrovni dlhodobo ponechaní napospas poveternostným vplyvom i nekontrolovateľnému ohlodávaniu rôznymi zvieratami a až následne došlo k presunom telesných zvyškov do priehlbne.

Tretia lokalita s pertraktovaným typom sídliskových objektov leží takisto v rámci Starého Mesta na Farskej ulici.

Vo výplni dvoch zásobnicových jám sa našli kompletne telá dospelých ležiace na ľavom boku resp. na pravom boku až hrudníku (obr. 2: 4–5). Horné a dolné končatiny sú výrazne až extrémne ohnuté. V objekte 1 ležala pred lebkou nízka keramická nádoba pohárovitej formy. V objekte 2 sa lebka ocitla v druhotnej polohe. Z dokumentačných záznamov nevyplynulo (Rajnič 1956) či k dislokácii došlo v rámci dutého priestoru alebo následkom jej zámerného oddelenia od krčnej chrbtice.

Okrem tohto momentu sa nezistili iné prejavy nepietnej manipulácie so zomrelými. Pri zvažovaní príčin vzniku oboch objektov sa zdá byť dôležitá pozícia lokality pri ceste smerujúcej do opevneného areálu na hradnom kopci. Nemôže ísť o náhodu, že násilne zaniknuté agrárnej sídlisko z priestoru dnešnej mestskej tržnice ležalo pri najvýznamnejšej diaľkovej komunikácii smerujúcej cez Moravu do stredočeskej kotliny (Lukačka 2002, 208–209). Vo veľkomoravskom období patril tangovaný priestor do podhradia opevneného areálu „Vršok“ slúžiaceho ako predhradie hradiska z hradnej vyvýšeniny (Fusek 2008, 282, obr. 12).

Ako vo väčšine objektov z Mužle-Čenkova, tak aj u posledných dvoch reprezentantov z Farskej ulice v Nitre boli zrejme tieto osoby umiestnené do obilných zásobníc príslušníkmi miestnej komunity. Najmä pre nich nadobudla patričný význam dodatočná úprava tiel do pokrčenej polohy s pripisovanými obrannými účinkami. Vďaka nej mohli zostatí odstrániť vlastné obavy z poškodzovania ich každodenných aktivít proscribovanými individuami. V rovnakej miere sa dá u týchto zástupcov predpokladať marginalizácia ich niekdajšej bezúhonnej pozície. Príčiny a okolnosti jej vzniku zostávajú neznáme, hoci násilie pri vojenskom prepade zostáva v trvalej platnosti.

Predchádzajúce interpretačné verzie sa dajú v plnom rozsahu uplatniť v prípade dosiaľ nespomenutej obilnice 126/81 preskúmanej na rozsiahlom veľkomoravskom sídlisku z Mikovho dvora, ktorý sa primkyna k južnému okraju dnešnej miestnej časti Chrenová. Z nadmerne stručného opisu možno iba vyčítať, že sa vo výplni tohto objektu zdokumentoval skelet dospeljej ženy v „silne pokrčenej polohe“ (Chropovský 2002, 51).

5. Záver

V príspevku boli zmapované signifikantnejšie príklady z veľkomoravských jamovitých objektov, ktoré mohli pôvodne súvisieť s násilnými okolnosťami sprevádzajúcimi bojové aktivity najrôznejšieho druhu. Uvádzané možnosti sú z logického pohľadu akceptovateľné. Časť z nich nie je však v požadovanom rozsahu prijateľná, keďže sa viaceré z predpokladaných okolností nepremietli do zhmotnenej archeologickej čitateľnej podoby. Aj z tohto dôvodu sme stále zneistení pri interpretácii javov, ktoré v minulosti existovali, ale presvedčivejšie i jednoznačnejšie argumenty chýbajú. Očakávané svedectvo neposkytujú ani analýzy antropologického materiálu. Netreba azda pripomínať, že sa dosiaľ vyhodnotil obmedzený výsek z evidovaného fondu. Iba niektoré výsledky odbornej činnosti boli zverejnené. Prevažujú ústne poskytované informácie vychádzajúce z predbežne stanovených výsledkov. Napriek tomu okolnosti prispievajúce k marginalizácii a následnému umiestneniu niektorých jedincov do sídliskových objektov, uvedené v predchádzajúcom texte, zostávajú v platnosti. Ich hypotetické spojenie s násilnosťami sprevádzajúcimi bojové akcie nestráca opodstatnenie. Menej presvedčivé sú informácie, podľa ktorých by sa dali pochovaní pripojiť k domácim ozbrojeným silám, k civilnej zložke miestnej komunity alebo k cudzích agresorom.

Poznámka: Štúdia vznikla s podporou projektu APVV-16-0449 – Stredoveká Nitra v hmotných prameňoch.

Pramene

Rajnič, A. 1956: Nálezová správa AÚ SAV 421/56. Nitra.

Bibliografie

- Bednár, P – Debnár, P. 2019:* Záchraný archeologický výskum v Nitře na Samovej ulici. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 2014, 24–25.
- Bednár, P – Fottová, E. 2003:* Nitra-tržnica – príspevok k poznaniu zázemia stredovekého mesta. *Archaeologia historica* 28, 303–315.
- Bednár, P. – Fottová, E. – Zábojník, J. 2002:* Výskum v priestore mestskej tržnice v Nitře. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 2001, 32–33.
- Bednárík, R. 1939:* Príspevok k pohrebným zvykom slovenského ľudu. *Národopisný sborník* 1, 54–94.
- Drozdová, E. – Parma, D. – Unger, J. 2005:* Hromadný hrob obětí slovansko–maďarského střetu v 9.–10. století u Brankovic. *Archeologické rozhledy* 57, 167–179.
- Fusek, G. 2008:* Die Nebenareale in der Struktur der großmährischen Burgstadt von Nitra. In: Boháčová, I. – Poláček, L. (Hrsg.): *Burg – Vorburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren. Internationale Tagungen Mikulčice VII.* Brno, 271–290.
- Hanuliak, M. 1997:* K problematike skeletov ľudských jedincov zo sídliskových objektov. *Slovenská archeológia* 45, 157–182.
- Hanuliak, M. 2004:* Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Nitra.
- Hanuliak, M. 2011:* Princípy porušovania zomrelých v 9. – 10. storočí na Slovensku. In: Stuchlík, S. (ed.): *Materiály o pohrebném ritu. Druhotné zásahy v hrobech.* *Acta archaeologica Opaviensia* 4. Opava, 125–139.
- Hanuliak, M – Kuzma, I. 2015:* Mužla-Čenkov II. Osídlenie z 9. – 13. storočia. Nitra.
- Hanuliak, M – Kuzma, I. – Kolena, B. 2012:* Kategorizácia jedincov pochovaných v opevnenom sídlisku 9. – 10. storočia v Mužle-Čenkove. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie* 66, 71–80.
- Cheben, I – Ruttkayová, J – Ruttkay, M. 1994:* Výskumy na trase ropovodu vo Veľkom Cetíne. *Študijné zvesti AÚ SAV* 30, 177–241.
- Chropovský, B. 2002:* Bola v Nitře na Mikovom dvore pochovaná slovenská princezná? In: *Almanach Nitra 2002.* Nitra, 49–53.
- Jágerová, M. 2001:* Slovenský pohreb. In: Botík, J. (ed.): *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť.* Bratislava, 13–31.
- Krejsová, J. – Vachút, P. – Hejbal, P. 2012:* Válečné konflikty v raně středověkých Čechách a na Moravě. In: *Dzieduszycki, W. – Wrzesniński, J. (ed.): Epidemie, klęski, wojny. Funeralia Lednickie, Spotkanie* 10. Poznań, 385–412.
- Krumphanzlová, Z. 1964:* Zvláštnosti ritu na slovanských pohřebištích v Čechách. *Vznik a počátky Slovanů* 5, 177–212.
- Krumphanzlová, Z. 1971:* Počátky křesťanství v Čechách ve světle archeologických pramenů. *Památky archeologické* 62, 406–437.

- Lesák, B. – Musilová, M. 1999:* Hrobové celky z druhej polovice 9. až prvej polovice 10. storočia na území ŠMPR Bratislava. *Studia archaeologica slovacae mediaevalia* 2, 33–61.
- Lukačka, J. 2002:* Cestná sieť v Nitre a v jej najbližšom okolí v 13. a 14. storočí. In: Marsina, R. (zost.): *Nitra v slovenských dejinách*. Martin, 208–211.
- Maielo, G. 2014:* *Vampirismus a Magia posthuma. Vampirismus v kulturních dějinách Evropy*. Praha.
- Pollex, A. 2000:* Betrachtungen zu jungslawischen Mehrfachbestattungen. *Ethnographisch–archäologische Zeitschrift* 41, 407–422.
- Ruttkay, A. 2002:* Odras politicko–spoločenského vývoja vo veľkomoravskom vojenstve a výstroji. In: Ruttkay, A – Ruttkay, M. – Šalkovský, P. (ed.): *Slovensko vo včasnóm stredoveku*. Nitra, 105–121.
- Ruttkay, A. 2005:* Sídlá spoločenských elít na strednom Ponitří v 9. – 13. storočí. In: Ruttkay, M. (ed.): *Dávne dejiny Nítry a okolia vo svetle najnovších archeologických nálezov*. Nitra, 77–95.
- Ruttkay, M. – Bednár, P. 2014:* Nitra. Významné mocenské centrum Veľkej Moravy. *Historická revue* 25/12. 51–57.
- Steinhübel, J. 2004:* *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava.
- Točík, A. 1992:* Materiály k dejinám južného Slovenska v 7. – 14. storočí. *Študijné zvesti AÚ SAV* 28, 5–248.
- Unger, J. 2006:* Pohřební ritus v 1. až 20. století v Evropě z antropologicko–archeologické perspektivy. In: Malina, J. (ed.): *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie* 25, Brno.
- Unger, J. 2008:* Epidemie a války 9. až 20. stol. v archeologických nálezech lidských pozůstatků a ostatků Moravy a Slezska. In: Dzieduszycki, W. – Wrzesiński, J. (ed.): *Epidemie, klęski, wojny. Funeralia Lednickie, Spotkanie* 10. Poznań, 129–138.
- Vallašek, A. 1972:* Hromadný hrob z 10. storočia v Bratislave. *Monumentorum Tutela–Ochrana pamiatok* 8, 229–252.
- van Dülmen, R. 1999:* *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*. Praha.
- Zábojník, J. 1985:* Výskum včasnostredovekého pohrebiska v Cíferi-Páci. *Študijné zvesti AÚ SAV* 21, 205–216.

Summary

The body remains, deposited in inferior way in pit-like features placed outside regular cemeteries, offer the testimony about the marginal social position of some of the deceased. Known examples of this kind from Slovakia were considered to be the stronger expressions of defensive practices applied towards particularly dangerous individuals. Unnatural positions of body remains with missing grave inventory contributed to completion of this image. Sites with greater amount of features with several individuals in their filling and with exceptionally preserved expressions of violent destruction of this settlement drawn attention to indistinctness of this theory. This breaking point happened with the help of fatal results of fight actions with the violence of such intensity which could have moved before that impeccable inhabitants to marginalised position towards other surviving relatives. It is not surprising that, with the influence of mutually interconnected crises moments, such affected individuals could not have been

buried in standard way on necropolis of local community. Proscribed individuals were laid into the inferior space of settlement features as a consequence of this events. Their bodies were arranged to the flexed position (*fig. 1: 2, 5; 2: 4, 5*), prone position (*fig. 1: 3*), their anatomical position was disturbed by intentional intervention (*fig. 1: 4*) on behalf of protection of local community from their negative influence. Features, to which remains of bodies were thrown in quick sequence and without piety, not once also incomplete skeletons, are also not rare (*fig. 1: 1; 2: 1–3*). Aforesaid interpretation is acceptable from the logical point of view. Some of the cases from the other features are not so significant. Connection of individuals with local community, with home of hostile warriors remains only in hypothetical level. Results of specialized analysis of anthropologic material to confirm such bonds are missing.